

Araştırma Makalesi • Research Article

FAHRUDDÎN-İ 'İRÂKÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ
The Life and Works of Fakhruddin Iraki

Öğr. Gör. Şeyhmus Orkin

ORCID: 0000-0001-6505-5684 / Muş Alparslan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Kürt Dili ve Edebiyat Bölümü

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 09 Kasım 2020

Kabul tarihi: 18 Kasım 2020

Anahtar Kelimeler: Fakhruddîn-i Irâkî, Fakhruddîn-i Irâkî Dîvân'ı, Irâkî'nin hayatı, Lema'ât, Uşşâknâme, Irâkî'nin eserleri.

ÖZ

Bu çalışmada hicri 7. yüzyılın ünlü mutasavvıf şairlerinden olan Fakhruddîn-i 'Irâkî'nin hayatı, yazdığı eserler, eserlerinin tespit edilmiş yazma nüshaları ve tenkitli neşirleri incelenmiştir. 'Irâkî ile ilgili tenkitli neşir çalışmaları genellikle İran'da yapıldığından İran'da yayımlanmış olan neşirler tespit edilmiş, bu neşirlerde kullanılan yazma nüshalar hakkında bilgi verilmiştir. Şairlerin yaşamlarını konu alan tezkirelerden 'Irâkî'nin hayatıyla ilgili bilgiler elde edebilmek için ilgili kaynaklar araştırılmış ve şairin kendi eserleri de onun yaşamına ışık tutacak noktaların tespit edilebilmesi amacıyla tetkik edilmiştir. Ulaşılan malumatlara göre şairin yaşamıyla ilgili en geniş bilginin bulunduğu Dîvân mukaddimesi, diğer tezkirelere ve yeni araştırmaların neredeyse tümüne kaynaklık etmiştir. İran'da, 'Irâkî'nin hem bütün eserlerini içerisinde barındıran külliyatın tenkitli neşirleri hem de sadece Dîvân'ın tenkitli neşirleri azımsanmayacak sayıda yapılmıştır. Fakat *İştilâhât-ı Sûfiye*, *Lema'ât* ve *'Uşşâknâme* Türkçeye tercüme edilmesine rağmen Dîvân'ı henüz yeterli ilgiyi görememiş, Türkçeye de tercüme edilmemiştir. Türkiye kütüphanelerinde 'Irâkî'nin eserlerinin birçok yazmasının bulunması da dikkat çekmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 09 November 2020

Accepted: 18 November 2020

Keywords: Fakhruddin Iraki, Fakhruddin's Divan, Iraki's Life, Lema'at, Ushshaqname, Fakhruddin's works

ABSTRACT

In this study, the life, the works such as the manuscripts and criticized texts of Fakhruddîn-i 'Irâkî, one of the famous Sufi poets of the 7th century Hijri, were examined. Since the critical works of the Irâkî are generally written in Iran, the publications published in Iran were detected and information was given about the manuscript copies used in these publications. Relevant sources were searched in order to obtain information about the life of 'Irâkî from the biographies on the lives of the poets, and the poet's own works were examined in order to detect the points that will shed light on his life. According to the information obtained, the Dîvân's foeword, which contains the widest information about the life of the poet, has been the source of almost all of the other biographies and new researches. In Iran, both the critical parts of the corpus containing all the works of 'Irâkî and only the critical parts of his Divan were made in a considerable number. However, although *İştilâhât-ı Sûfiye*, *Lema'ât* and *'Uşşâknâme* were translated into Turkish, his Dîvân has not received enough attention yet and has not been translated into Turkish. In the libraries of Turkey, there are hand written manuscripts of Irâkî's works which have attracted attention.

Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: s.orkin@alparslan.edu.tr

E-ISSN 2602-3377. © 2017-2020 TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır.

GİRİŞ

Klasik edebiyat şairlerinin yaşamlarını konu alan kaynaklardaki bilgiler genellikle sınırlıdır. 13. yüzyılın meşhur mutasavvıflarından olan Şeyh Faḥruddîn-i 'Îrâkî'nin de yaşamı birçok tezkirede yer almasına rağmen yaşamı ile ilgili verilen bilgiler birbirini tekrar eder mahiyette ve kısıtlıdır. Faḥruddîn-i 'Îrâkî'nin yaşamını en ayrıntılı biçimde ele alan kaynak onun kendi Dîvân'ına vefatından hemen sonra eklenmiş olan mukaddimedir. Şairin müritlerinden biri tarafından yazılmış ve şairin vefatından hemen sonra kaleme alınmış olan mukaddime, şairin yaşamıyla ilgili malumat veren en eski kaynak olarak bilinmektedir. Mukaddimenin, 'Îrâkî'ye bağlı bir mürit tarafından kaleme alınması sebebiyle şair hakkında efsanevi olaylardan bahsetmesi ve gerçekliği tartışmalı menkıbeler aktarması araştırmacıların mukaddimeye temkinli yaklaşmasına sebep olmuştur. Fakat şairin yaşamıyla ilgili bu kadar geniş bilgi veren başka bir kaynak bulunmadığından dolayı söz konusu mukaddime 'Îrâkî'nin yaşamını ele alan tezkirelerin ve ilmi araştırmaların temel kaynağı olmuştur. Kalenderi zevkle genellikle âşıkane tarzda şiirler yazmış olan 'Îrâkî'nin mektupları dışında hiçbir eserinde şairin yaşamıyla ilgili noktaları aydınlatacak yeterli veri bulunmamaktadır. 'Îrâkî, Dîvân'ı da dâhil olmak üzere yazdığı eserlerinin hiçbirinde yaşadığı coğrafyalar, bu coğrafyalarda hüküm süren devletler veya söz konusu dönemdeki toplumsal yapı ile ilgili kayda değer çapta bilgiler vermemiştir. Eserlerinin tümünde görülen genel konular, aşk ve vahdet-i vücut konuları etrafında şekillenmiştir. Bu sebeple şairin Dîvân'ına yazılmış olan mukaddime dışında ne şair hayatlarını konu alan tezkirelerde ne de şairin kendi eserlerinde yaşamıyla ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

1. Faḥruddîn-i 'Îrâkî'nin Hayatı

Hicri 610 yılında Hemedan'ın Kumcan köyünde doğmuş olan Faḥruddîn-i 'Îrâkî birçok mahlasa sahiptir. Dîvân mukaddimesinde adı, Mevlânâ, Şeyḥu's-Şuyūḥu't-Tarîka, Kâşifu'l-Esrâru'l-Ḥakîka, Muvaffaku'l-Ḥayrât, Ma'denu'l-Muberrât, Nâşihu'l-'İbâd, Şefvetu'l-Evtâd, Meliku'l-Muḥakkîkîn, Kudvetu's-Sâlikîn Faḥru'l-Mille ve'd-Dîn lakaplarının ardından Faḥruddîn İbrahim bin Bozorcmihr 'Îrâkî olarak geçmektedir ('Îrâkî, 1377hş: 18). Şair, 'Îrâkî Külliyyatları içerisinde yayımlanan mektuplarından kardeşi Kadı Ahmed'e hitaben Tokat'tan yazdığı mektubunun sonunda, adını İbrahim bin Bozorcmihr bin Abdulgaffar el-'Îrâkî olarak kaydetmektedir. Bazı kaynaklarda babasının adı "Şehriyar" olarak geçmektedir (Çelebî, 1563; Semerqandî, 1382hş: 215). Kalenderi şahsiyetini belirtmek için kullanılan "cevaliki" nisbesini de aile ismi olarak yanlış tespit eden eserler bulunmaktadır (Kedkenî, 1386hş: 321; Safâ, 1991: 1711). "Hemedânî", "Cevâlikî", "Kumcânî" ve "Ferâhânî" nisbeleriyle tanınan şairin adı: İbrahim'dir. Babasının adı Bozorcmih dedesinin adı ise Şehriyar değil Abdulgaffar'dır. Daha çok Faḥruddîn-i 'Îrâkî mahlasıyla tanınmaktadır. Ailesi ilmi geleneğe sahiptir. Hem Dîvân mukaddimesinde hem de eserlerinde oğlu Kebiruddîn, babası, amcası ve iki kardeşi dışında herhangi bir aile ferdiyle ilgili bilgi bulunmamaktadır. Kardeşi Kadı Ahmed el Vaiz'e Tokat'tan yazdığı mektupta babasının dünya hayatının zevklerinden uzak inzivaya çekilmiş bir halde iken hicri 671 yılında vefat ettiği bilgisi bulunmaktadır. 'Îrâkî, mektubunda amcası Şerefuddîn Abdusselam'ın ilim tedrisiyle meşgul olan büyük bir zat olduğunu belirtmektedir. Dîvân'ında kaleme aldığı kasidelerde özlediği ağabeyi Kadı Hamiduddin Ahmed ve küçük kardeşi Şemseddin'den de övgüyle bahsetmektedir. Şiirlerinde anlaşıldığı kadarıyla uzun yıllar ailesinden uzakta yaşamış kardeşleri babası ve amcasına hasret kalmıştır.

'Îrâkî'nin doğum tarihi Dîvân'ında ve tezkirelerde bulunmamaktadır. Fakat araştırmacılar, Dîvân mukaddimesinin sonunda verilen vefat tarihinden yola çıkarak Faḥruddîn-i 'Îrâkî'nin doğum tarihiyle ilgili tahmin yürütmüşlerdir. Dîvân mukaddimesinin sonunda şairin 8 Zilkade 688 yılında 78 yaşındayken vefat ettiği belirtilmiştir. Belirtilen tarihten 78 yıl çıkarılınca 'Îrâkî'nin hicri 610 yılında doğduğu anlaşılmaktadır. Kaynaklarda Şeyh Faḥruddîn-i 'Îrâkî'nin doğum yeri Hemedan'ın Kumcan köyü olarak geçmektedir. Bu yerleşim biriminin adı değişmemiştir ve bu yer günümüzde de hala Kumcan olarak bilinmektedir (Dihhoda, 1377hş: 1698). Şairin kendisi de aşağıdaki beytinde doğduğu yer olan Kumcan'dan bahsetmektedir.

تا ببیند وصال کمجان را

جز عراقی که نیست امیدش

'Îrâkî'den başka kimsede, Kumcan'a kavuşmayı görme ümidi yoktur

Henüz beş yaşındayken ilim ehli olan ailesi tarafından medreseye gönderilmiş olan 'Îrâkî, dokuz ayda Kur'an-ı Kerim'in tamamını ezberleyerek hafız olmuştur. Sesinin oldukça güzel olduğu söylenen 'Îrâkî'den Kur'an dinlemek için komşularının geç vakitlere kadar kendisini beklediği ve ondan Kur'an dinlediği rivayet edilmektedir. Dîvân mukaddimesinde onun güzel sesinden Kur'an dinleyerek iman etmiş bir grup ehli kitaptan da bahsedilmektedir. Bu gibi özellikleriyle 'Îrâkî henüz çocuk yaşta Hemedan'da tanınmış ve halkın sevgisini kazanmıştır. 17 yaşına vardığında dönemin medrese eğitiminde okutulan bütün ilmi kitapları bitirmiş ve Hemedan'ın meşhur Şehrîstan medresesinde genç yaşta müderrisliğe başlamıştır (Cami, 1375hş: 599). Bir süre medresede talebelere dersler verip ilimle meşgul olan 'Îrâkî'nin yaşamında, bir grup kalenderi dervişin medreseye gelip sema ile şiir söylemesinin ardından köklü bir değişim ilk merhalesi gerçekleşmiştir. 17 yaşına kadar zahiri ilimler ile meşgul olan şairin gönlüne marifet aşkının ilk kıvılcıkları düşmüş ve hayatının sonuna kadar devam edeceği tasavvuf yolundaki ilk adımlarını atmıştır. 'Îrâkî'yi gönülden etkileyen kalenderîlerin mukaddimedeki kaydedilen sözleri şunlardır:

خط بر ورق زهد و کرامات کشیدیم	ما رخت ز مسجد بخرابات کشیدیم
جام از کف رندان خرابات کشیدیم	در کوی مغان در صف عشاق نشستیم
چون رایت دولت بسماوات کشیدیم	گر دل بزند کوس شرف شاید از این پس
کاس تعب از زهد و مقامات کشیدیم	از زهد و مقامات گذشتیم که بسیار

Biz eteğimizi mescitten harabata çektik. Züht ve keramet sayfasına bir çizgi çektik.

Muğlar diyarında âşıklar safında oturduk. Harabattaki rintlerin elinden kadehi içtik.

Eğer gönül bundan öte şeref davulunu çalarsa, o zaman devlet sancağını göklere çekeriz.

Züht ve makamlardan geçtik ve pek çok elem kâsesini züht ve makamlardan içtik.

Kalenderîlerin sözlerinden ve okudukları şiirden etkilenen şairin, sarığını başından fırlatıp cübbesini de çıkartarak şu meşhur gazelini söylediği rivayet edilmiştir:

چه خوش باشد که دلدارم تو باشی	ندیم و مونس و یارم تو باشی
ز شادی در همه عالم ننگجم	اگر یک لحظه غم خوارم تو باشی

Dilberim sen olursan ne hoş olur! Dostum, yakınım ve sevgilim sen ol.

Eğer bir lahza gamımı dağıtırsan mutluluktan bütün âleme sığmam.

Kalenderî dervişlerin ardına takılan 'Îrâkî'nin onlara benzemek için saçlarını ve kaşlarını kazıdığı rivayet edilmektedir. Medreseyi ve müderrisliği terk eden şair birkaç yıl süreyle Irak ve Irak-ı Acem bölgesinde bulunan mutasavvıfların hankahlarını dolaşıp meşhur şeyhlerin sohbetlerine katıldıktan sonra eski kaynaklarda Hindistan olarak tarif edilen şimdi ise Pakistan sınırları içerisinde bulunan Multan şehrine gitmiştir. Multan'da bulunan ve Pakistan-Hindistan bölgelerinde İslam'ın yayılmasında önemli rol üstlenen Sühreverdiyye tarikatının meşhur şeyhi Bahauddin Zekeriyya-yı Multanî'nin hankahına varan 'Îrâkî, Multanî'yi ilk gördüğü andan itibaren ondan oldukça etkilenmiştir. 'Îrâkî'deki istidadın farkına varan Multanî ise yardımcısı konumunda bulunan Şeyh 'İmaduddîn'e ne yapıp edip 'Îrâkî'yi hankahta kalması için ikna etmesi gerektiğini söylemiştir. İlk başta şeyhin kendisini mıknaş gibi çektiğini ifade eden 'Îrâkî hankahtan ayrılmış fakat çölde karşılaştığı kum fırtınasından sonra biri hariç arkadaşlarının tümünü bir daha bulamamış ve bu musibetten sonra tekrar Multanî'nin hankahına dönmeye karar vermiştir. Multanî'ye intisap eden 'Îrâkî, şeyhin rehberliğinde 10 gün gibi kısa süren riyazetin ardından seyrini tamamlamış ve kendisine gelen bir vecd haliyle şu beyitleri yüksek sesle tekrar etmeye başlamıştır.

ز چشم مست خوبان وام کردند

نخستین باده کاندرد جام کردند

Güzellerin mest olmuş gözlerinden kadehe doldurdıkları ilk badeyi ödünç aldılar.

Sühreverdiyye tarikatında riyazet, daha çok Kur'an-ı Kerim okumaları, zikir ve namaz gibi ibadetlerle yapıldığı için 'Îrâkî'nin yüksek sesle okuduğu bu beyit müritleri telaşlandırmıştır. Söylediği gazeller sebebiyle diğer müritler tarafından şeyhe şikâyet edilen 'Îrâkî için şeyh: "Bu söyledikleriniz sizin için yasaktır fakat 'Îrâkîye serbesttir." diyerek 'Îrâkî'ye müdahale etmemiştir. Başka bir gün şeyhin yardımcısı olan 'İmaduddin pazardan geçerken meyhaneden 'Îrâkî'nin söylediği aşağıdaki beyti duyduktan sonra durumu Şeyh Zekeriyya-yı Multanî'ye arz etmiştir.

چو خود کردند راز خویشتن فاش عراقی را چرا بدنام کردند؟

Onlar kendi sırrını açığa çıkarmışken, 'Îrâkî'nin adını neden kötüye çıkardılar.

Bunun üzerine Şeyh, 'Îrâkî'nin kemale erdiğini söyleyerek onun hücresinin kapısına kadar gidip 'Îrâkî'nin halvetini tamamlamıştır. Ardından ona kendi hırkasını giydirmiş ve bir süre sonra kızını da 'Îrâkî ile evlendirmiştir. 'Îrâkî 25 yıl boyunca Şeyh Bahaüddîn Zekeriyya-yı Multanî'nin hizmetinde kalmış ve onun kızı ile olan evliliğinden Kebiruddîn adında bir oğlu olmuştur. Multanî yaşlandıktan sonra ölümünün yaklaştığını hissetmiş ve Faḥruddîn-i 'Îrâkî'yi yanına çağırarak onu kendisinden sonra tarikatın başına geçmesi için halife tayin etmiştir (Ḥ'ândmîr, 1528). Kayınpederi ve şeyhi olan Multanî'nin vefatından sonra kısa bir süre tarikatın müşidi olan 'Îrâkî, Multanî'nin kiskanç bazı müritlerinin sultana götördükleri 'Îrâkî'nin şeyhlik yapmadığı gazeller ve oğlanlarla meşgul olduğu yönündeki iftiralar sebebiyle şeyhliği bırakarak Hindistan'ı terk etmek zorunda kalmıştır. Kendisinden sonra oğlu Kebiruddîn tarikatın müşidi olmuştur. Yanında bulunan bir grup müridiyle Hac ibadeti için Mekke'ye ve Medine'ye giden şair daha sonra Azerbaycan veya Irak üzerinden Anadolu'ya gelmiştir (Zerrînkûb, 1362hş: 146).

Faḥruddîn-i 'Îrâkî, hicri 664 veya 667 yıllarında Mevlânâ ve Sadreddîn-i Konevî'nin Konya'da yaşayıp kendilerine gönül verenleri irşat ettikleri bir dönemde Anadolu'ya gelmiştir. Mukaddimede anlatıldığına göre 'Îrâkî Anadolu'nun en ücra köşelerini bile gezmiş ve ardından Konya'da kalmaya karar vermiştir. Konya'da İbn-i 'Arabî mektebinin en önemli temsilcisi sayılan Sadreddîn-i Konevî'nin derslerine katılmıştır (Browne, 1977: 500). Sadreddîn-i Konevî'nin *Futuhât-i Mekkiye ve Fuşûşu'l-Hikem* derslerine katılan 'Îrâkî, İbn-i 'Arabî'nin bu iki eserinden etkilenecek meşhur *Lema'ât* adlı eserini kaleme almıştır. Bu eser ile İbn-i 'Arabî düşüncesi, Farsça konuşan veya okuyan bölgelerde daha geniş kitlelere yayılma imkânı bulmuştur (Çime, 1994: 48). 'Îrâkî Anadolu'da yaşadığı uzun yıllar sadece Sadreddîn-i Konevî'nin derslerine katılmakla kalmamış Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî'nin de sema meclislerine katılarak onun ders ve sohbetlerinden istifade etmiştir (Eflâkî El-'Arifî, 1362: 399). Anadolu'da bulunduğu süre içerisinde etrafında birçok mürit bulunan 'Îrâkî'ye gönül vermiş olanlar arasında Anadolu Selçuklu Devleti'nin en önemli vezirlerinden olan Mu'înuddîn Süleyman Pervane de bulunmaktaydı. Pervane, onun Konya'da halkı irşat etmesini talep etmiş fakat bu talep 'Îrâkî tarafından kabul edilmemiştir. Ardından Pervane onun için Tokat'ta bir hankah inşa ettirmiş ve Mevlânâ'nın da arzusuyla 'Îrâkî, Tokat'a gitmeyi kabul etmiştir. 'Îrâkî'nin Konya, Tokat ve Sinop başta olmak üzere Anadolu'daki ikameti Emir Mu'înuddîn Pervane'nin Moğollar tarafından hicri 676 yılında katledilmesiyle son bulmuştur. Emir Mu'înuddîn Pervane öldürülmeden önce 'Îrâkî'nin yanına gelmiş ona mücevherle dolu bir kese bırakarak öldürüldüğü takdirde Mısır'da esir bulunan oğlunun serbest bırakılması için 'Îrâkî'den bu mücevherleri Mısır Sultanı Baybars'a götürmesini istemiştir. Anadolu'da Moğollar sebebiyle kargaşaların baş göstermesi ve Emir Pervane'nin oğlunun kurtarılması ile ilgili vasiyetini de yerine getirmek maksadıyla 'Îrâkî Anadolu'dan ayrılarak gemi ile deniz yolu üzerinden Mısır'a geçmiştir.

Anadolu'dan iki müridiyle ayrılan 'Îrâkî, Mısır'da Salihîye hankahına varıp üç gün bekleyip dinlendikten sonra Mu'înuddîn Süleyman Pervane'nin oğlunu kurtarmanın yollarını aramıştır. Sultanın izni olmaksızın hiçbir şekilde Pervane'nin oğlunu kurtaramayacağını anlayan 'Îrâkî yanında mücevher kesesini alıp sultanın huzuruna çıkmaya hazırlanmıştır. Saray görevlilerinden sultan ile görüşmek için izin isteyen 'Îrâkî sultanın kendisini kabul etmesiyle birlikte onun karşısına çıkmış elindeki keseyi yere bırakarak bir süre beklemiştir. Sultan kesenin içinde ne olduğunu sorunca 'Îrâkî, kesenin emanet

olduğunu ve içerisinde ne olduğunu tam olarak bilmediğini söylemiştir. Kesenin açılmasını emreden sultan mücevherleri görünce şaşırılmış ve 'Irâkî'nin meselenin aslını anlatmasını istemiştir. 'Irâkî de Emir Pervane'nin başından geçenleri ve oğlunun Mısır'da esir olduğunu sultana anlatmış. 'Irâkî'nin tavırlarından etkilenen sultan, Pervane'nin oğlunun serbest bırakılmasını emretmiş ve tahtından inerek 'Irâkî'nin önünde oturmuş ve aralarında uzun bir sohbet gerçekleşmiştir. Dîvân mukaddimesinde anlatıldığına göre Sultan Baybars 'Irâkî'nin sohbeti ve vaazından o kadar etkilenmiş ki hıçkırıklarla ağlayışı sarayın dışından duyulmuş. 'Irâkî'yi ülkesinde ağırlamak isteyen sultan ona mürit olmuş ve ülkesinin ileri gelen âlimlerini çağırarak 'Irâkî'yi Mısır'ın şeyhler şeyhi ilan etmiştir. Mısır'da bir süre kalan 'Irâkî Şam'a gitmek istemiş ve bu talebini sultana iletmıştır. Başta sultan tarafından kabul görmeyen talep 'Irâkî'nin ısrarları sonucunda kabul edilmiş ve 'Irâkî Mısır'dan Şam'a geçmiştir. Şam'da da Mısır Sultanı Baybars'ın emri ile saygın bir şekilde ağırlanan 'Irâkî Şam'da altı ay kaldıktan sonra oğlu Kebiruddîn de babasının yanına gelmiştir.

Şam'da bir süre daha yaşadıkdan sonra hastalanan ve yüzünde şişlikler meydana gelen 'Irâkî oğlunu ve yakın dostlarını etrafına toplayarak onlara Kur'an-ı Kerim'den ayetler okumuş ve 8 Zilkade 688 yılında 78 yaşında iken vefat etmiştir. Şeyh Faḥruddîn-i 'Irâkî, Şam'da Sâlihiyye Mezarlığında Şeyh İbn-i 'Arabî'nin türbesinin arkasında defnedilmiştir. Fakat onun mezarından günümüze herhangi bir iz veya eser kalmamıştır. Faḥruddîn-i 'Irâkî'nin Şam'a gitmesiyle alakalı olarak William Chittick tarafından bulunan ve 'Irâkî'ye ait olduğu tahmin edilen bir mektupta dikkat çekici bilgiler bulunmaktadır. Bu bilgilere göre 'Irâkî rüyasında şeyhi İbn-i 'Arabî'yi görmüş ve 'Arabî'nin isteği üzerine Şam'a gitmek amacıyla Mısır'a gitmiştir (İrâkî, 2012: 39). Onun Anadolu'yu terk etmesindeki asıl maksat Şam'a gitmektir ve yolu üzerinde bulunan Mısır'da Pervane'nin oğlunu da kurtarmak için elinden geleni yapıp Şam için yola düşmüştür.

2. Faḥruddîn-i 'Irâkî'nin Eserleri

İslam âleminin tanınmış mutasavvıf şairlerinden biri olan Faḥruddîn-i 'Irâkî, kaleme aldığı eserlerle tasavvufi mesele ve kavramların anlaşılmasına önemli katkılar sunmuştur. 'Irâkî'nin eserlerini genel olarak nazım ve nesir olmak üzere iki kısımda değerlendirmek mümkündür. *Dîvân* ve *Uşşâknâme* onun manzum eserleridir. Mensur eserleri ise *Lema'ât* ve *İştîlâhât-ı Şûfiye*'dir. Hayatı ile ilgili olarak araştırmacılara kaynak olmuş mektupları da onun mensur eserleri arasında sayılabilir. Selçukluların tarih sahnesine çıkmasıyla Azerbaycan ve Irak-ı Acem bölgelerindeki dini ve tasavvufî gelişmeler üzerine hicri VI. yüzyılın ikinci yarısından hicri IX. yüzyılın sonlarına kadar etkili olmuş edebi akıma Sebki Irakî denilmektedir. Faḥruddîn-i 'Irâkî de Hâfız-ı Şîrâzî ve Sa'dî'yi Şîrâzî gibi bu ekolün önemli şairlerinden biri sayılmaktadır. Sıradan ve gündelik kelimeler ile taklit edilmesi zor ve coşkulu şiirler yazan 'Irâkî dini ve tasavvufî unsurları şiire aktaran şairlerdendir. Kendisini sıradan şairlerden saymayan 'Irâkî, üslubunun kendisine sevgili tarafından bahşedildiğini aşağıdaki beyit ile ifade etmektedir:

بنده را شاعری نپنداری زین گدایان خام نشماری
چون در گنج دوست وا کردند به من این شیوه را عطا کردند

Bendenizi bir şair sanmayın. (Beni) bu ham dilencilerden saymayın.

Sevgilinin hazinesinin kapısını açtıkları zaman bana bu üslubu bağışladılar.

Çoğunlukla kalenderî tarzda âşıkane şiirler yazan 'Irâkî özellikle gazel alanında Fars edebiyatının en etkili şairlerinden sayılmaktadır. Bazı araştırmacılara göre 'Irâkî'nin gazellerinin Fars edebiyatında bu kadar etkili olmasının en büyük sebebi onun kalenderî tarzıdır (Şabûr: 1370hş: 216). 'Irâkî'nin gazel yazımında Fars Edebiyatındaki etkisini göstermesi açısından Hafız örneği dikkat çekicidir. Gazel alanında şark edebiyatının en meşhur şairi sayılan Hâfız-ı Şîrâzî, aşağıda verilen gazelinde 'Irâkî'nin üslubundan etkilendiğini beyan etmektedir.

غزلیات عراقیست سرود حافظ که شنید این ره دلسوز که فریاد نکرد

Hafız'ın nağmesi 'Irâkî'nin gazelleridir. Böylesi can yakan şiirleri kim duydu da feryat etmedi?

Fikri açıdan vahdet-i vücut gibi idraki zor olan konuları kısa mısralar ve gayet basit bir anlatım ile kaleme alan 'Îrâkî sade, akıcı ve anlaşılır bir üsluba sahiptir. Manzum eserlerinin yanında kaleme aldığı nazım ve nesrin bir arada olduğu *Lema'ât* adlı eserindeki nesri, ahenk ve akıcılık yönüyle mensur şiire benzetilmiştir. Sâkînâme adıyla da bilinen '*Uşşâknâme* adlı eseriyle 'Îrâkî, sâkînâme alanında Fars Edebiyatındaki ilk manzumeyi kaleme almış kendisinden sonra gelip bu tarzda eser kaleme almış olan Vahşî-i Bâfkî ve Şeyh Abdüsselâm Peyâmî-i Kirmânî gibi şairler başta olmak üzere birçok şairi etkilemiştir.

2. 1. Dîvân

Birbirinden farklı vezin kalıplarıyla şiirler yazmış olan 'Îrâkî'nin *Dîvân*'ında farklı neşirler de dikkate alındığından üç yüz küsur gazel, yirmi üç kaside, üç kıt'a, üç terkib-i bent, dört terci'-i bent ve iki yüz dört ruba'î bulunmaktadır. Şairin *Dîvân*'ında bulunan şiirlerin tümünün toplam beyit sayısı 4515'tir. '*Uşşâknâme*'de bulunan şiirler de bu sayıya eklendiği vakit şairin külliyyatındaki toplam beyit sayısı 5568 olmaktadır. Faḥruddîn-i 'Îrâkî, *Dîvân*'ında şiirlerini sade, duygusal, coşku dolu, doğal ve okuyucuyu derinden etkileyen, sehl-i mümteni olarak değerlendirilen bir üslupla kaleme almıştır. Şiirlerindeki doğal ve heyecan dolu üslup onun ifade tarzını günlük konuşma diline yaklaştıran önemli bir etkidir. Şiirlerinde daha çok sıradan lafızlar ve sade kelimeler kullanmıştır. *Dîvân*'ında kullandığı tasavvufî kavramların oranının fazla olması okuyucuların dikkatini çeken belirgin bir özelliktir. Onun kaleme aldığı gazeller tasavvuf edebiyatı ve Fars edebiyatı açısından önemli yere sahiptir. Âşıkane bir tarzda ve sade bir üslupla kaleme alınmış olan gazelleri hem kendi döneminde hem de vefatından sonra gazel yazan şairleri üslup bakımından etkilemiştir.

Faḥruddîn-i 'Îrâkî *Dîvân*'ının hem yazma nüshaları hem de tenkitli neşirleri sayı bakımından fazladır. Bilinen en eski yazma nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan *Dîvân*'ın tespit edilmiş bütün yazma nüshaları aşağıda verilmiştir. Faḥruddîn-i 'Îrâkî *Dîvân*'ının şimdiye kadar tespit edilmiş on iki adet yazma nüshası bulunmaktadır. Bu yazmalardan sekiz tanesi İran kütüphanelerinde dört tanesi ise Türkiye kütüphanelerindedir:

- a. Süleymaniye Kütüphanesi Nafiz Paşa bölümünde hicri 729 yılında istinsah edilmiş 915 numarasıyla kayıtlı yazma.
- b. Nuruosmaniye Kütüphanesinde 4195 numarası ile kayıtlı yazma.
- c. Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi bölümünde 159 numaralı yazma.
- d. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde 22512 numaralı yazma. (Ateş, 1968: 160)
- e. *Sâzimân-i İsnâd ve Kitâbhâne-i Millî-yi Cumhuri-yi İslâmî-yi İran, Nüsha Kimlik Numarası: 25878/3, 105 varak.*
- f. *Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, 161 varak.*
- g. *Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi Millî, 197 varak.* (Bu el yazma nüshasında Feriduddin-i 'Aṭṭar'ın *Manṭıku't-Ṭayr* eseri de bulunuyor.)
- h. *Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi Millî, 219 varak.* (Bu yazma nüshanın içerisinde *Dîvân-i Mağribî* ve Feriduddin-i 'Aṭṭar'ın eserleri de bulunmaktadır.)
- i. *Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi Millî, 81 varak.*
- i. *Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi Millî, 168 varak.*
- j. *Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi Millî, 164 varak.*
- k. *Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi Millî, 81 varak.* (Bu el yazma nüshasında Faḥruddîn-i 'Îrâkî'nin terci'-i bentleri bulunmaktadır.)

'Îrâkî *Dîvân*'ının ilk defa tenkitli neşirini yapan Sa'id Nefisî, yayımladığı Külliyyatın mukaddimesinde 'Îrâkî hakkında şunları söylemektedir: "Ben Fars dilinde aşkın beyanı konusunda ister

mecazi aşk olsun ister hakiki aşk olsun 'Îrâkî gibi cesur, korkusuz ve yüksek sesli başka bir şair tanımıyorum" (1377hş: 38). Nefîsî'den sonra 'Îrâkî'nin bütün eserlerinin tenkitli neşrini *Kullîyât-i 'Îrâkî* adıyla yayımlayan Nesrîn Muḥteşem Ḥuza'î de hem İran hem de İran dışındaki araştırmacıların çalışmalarına kaynak olan titiz bir araştırma ortaya koymuştur. İran'da şimdiye kadar farklı araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan on iki adet Faḥruddîn-i 'Îrâkî Dîvân'ının neşri tespit edilmiştir. Sa'îd Nefîsî ve Nesrîn Muḥteşem Ḥuza'î'nin çalışmaları genel olarak 'Îrâkî ile ilgili en bilindik neşirlerin başında sayılabilir. Hem 'Îrâkî Külliyyatı olarak hem de müstakil dîvân olarak yayımlanmış diğer neşirler şunlardır:

Faḥruddîn-i 'Îrâkî, *Dîvân-i Şeyḥ Faḥruddîn-i 'Îrâkî*, (tsh.), Pervîn-i Kâimî, Peyman, Tahran, 1381hş.

Faḥruddîn Muḥammed-i 'Îrâkî, *Dîvân-i 'Îrâkî*, (tsh.), Muḥammed Rızâ-yi Sâfiyân-i İşfahânî, Porsiş, Abadan, 1381hş.

Faḥruddîn-i 'Îrâkî, *Dîvân-i Faḥruddîn-i 'Îrâkî*, (tsh.), 'Alî 'Asgar-i Ṭâhirî, Daryuş, Meşhed, 1390hş.

Faḥruddîn-i 'Îrâkî, *Dîvân-i 'Îrâkî*, (tsh.), Maḥmud Dervîş-i 'İlmî, Cavidân, Tahran, 1368hş.

Faḥruddîn-i 'Îrâkî, *Dîvân-i Kâmil-i Şeyḥ Faḥruddîn-i 'Îrâkî*, (tsh.), İsmâ'il-i Şâhrûdî, Faḥr-i Râzî, Tahran, 1372hş.

Faḥruddîn-i 'Îrâkî, *Mecmu'a-yi Âşâr-i Faḥruddîn-i 'Îrâkî*, (tsh.), Mucteba-i Movlevî, Neşr-i Emîr Muste'ân, Tahran, 1378hş.

Faḥruddîn-i 'Îrâkî, *Kullîyât-i Faḥruddîn-i 'Îrâkî*, (tsh.), Muhsin-i Pûyân, Sâye Goster, Kazvîn, 1388hş.

Faḥruddîn-i 'Îrâkî, *Kullîyât-i Şeyḥ Faḥruddîn İbrâhîm-i Hemedânî*, (tsh.), Ni'met-i Aḥmedî, Gulşâyî, 1361hş.

Faḥruddîn-i 'Îrâkî, *Kullîyât-i Dîvân-i Şeyḥ Faḥruddîn İbrâhîm-i Hemedânî*, (tsh.), Nâşir-i Hîrî, Gulşâyî, Tahran, 1362hş.

Faḥruddîn-i 'Îrâkî, *Dîvân-i 'Îrâkî*, (tsh.), Ekber Ḥâni-yi Cezenî, Tahran, 1391hş.

2. 2. Lema 'ât

Faḥruddîn-i 'Îrâkî'nin mensur eseridir. Fasillara ayrılmış olması yönüyle İbn-i 'Arabî'nin *Fusûsü'l-Hikem*'ine benzemektedir. Bir mukaddime ve 28 fasıl olarak kaleme alınmış olan eser öncelikle Anadolu'da ardından da birçok bölgede bulunan mutasavvıflar tarafından ilgi görmüş onları derinden etkilemiştir. 'Îrâkî, *Lema'ât*'ı Ahmed Gazzalî'nin *Sevânih'ul-Uşşâk*'ından esinlenerek yazdığını ifade etmektedir. Konevî'nin sohbet meclislerine katılan 'Îrâkî, İbn-i 'Arabî görüşlerinin etkisiyle *Lema'ât*'ı yazmıştır. Dîvân mukaddimesinde aktarıldığına göre 'Îrâkî, yazdığı eseri şeyhi Konevî'ye takdim ettikten sonra Konevî, *Lema'ât* ile ilgili şu meşhur sözü söylemiştir: "Faḥruddîn-i 'Îrâkî! Hak erlerinin sözlerindeki sırrı aşikâr eyledin. Lema'ât hakikatte Fusûs'un özüdür." Konevî gibi İbn-i 'Arabî mektebinin öncü bir şahsiyeti *Lema'ât*'ı 'Arabî mektebinin temel eserlerinden biri olan *Fusûs*'un özü olarak tarif ettikten sonra *Lema'ât*'ın ve doğal olarak 'Îrâkî'nin de şöhreti özellikle vahdet-i vücud konusuna yoğunlaşmış olan mutasavvıflar arasında geniş ölçüde yayılmıştır. Hicri 668 ve 670 yılları arasında Sadreddîn-i Konevî'nin hankahında kaleme alınan *Lema'ât*, içerik yönüyle iki genel çizgide ilerlemektedir. Bu eserde anlatılan temel konu vahdet-i vücuttur. Şair somut örnekler üzerinden uzun uzadıya vahdet görüşünü okuyuculara izah etmeye çalışmıştır. Fakat İbn-i 'Arabî'den farklı olarak 'Îrâkî, vahdeti aşk ile birleştirerek aşk ile yoğrulmuş bir vahdet-i vücud görüşünü okuyuculara sunmaktadır. *Lema'ât*, hicri yedinci yüzyıl Farsça nesrinin şaheser örneklerinden biri kabul edilmektedir (Nivîsendegân, 1376hş: 217). Faḥruddîn-i 'Îrâkî'nin *Lema'ât*'ı mutasavvıflar arasında oldukça değerli görülmüş ve meşhur mutasavvıfların bazıları 'Îrâkî'nin bu önemli eserine şerh yazmışlardır. Hicri dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan Abdurrahman Câmî'nin yazmış olduğu *Eşî'atu'l-Lema'ât* şerhi 'Îrâkî'nin *Lema'ât*'ı için yazılmış en meşhur ve önemli şerh olarak ön plana çıkmaktadır. Câmî'nin şerhi dışında Şâh Ni'metullah Velî,

Şayinuddîn 'Alî, Şeyh Yar 'Alî-yi Şîrâzî, Hâverî, Burhanuddîn-i Hıtlânî, Dervîş 'Alî bin Yusuf-i Kevkehrî de *Lema'ât* için şerhler kaleme almışlardır (Nefîsî, 1363hş: 164). 'Îrâkî'nin Anadolu'daki tesirini gösteren *Lema'ât* ile ilgili bir diğer çalışma da Hacı Bayram-ı Velî'nin isteğiyle yazılmış olan İnce Bedreddîn'in *Lema'ât Tercüme'si*dir. Tarikatta bulunan Türk müritlerin Farsça ve Arapça bilmemesi sebebiyle Hacı Bayram *Lema'ât*'in Anadolu Türkçesine tercüme edilmesi için İnce Bedreddîn'i görevlendirmiştir (Alkan, 2013: 57-60).

Lema'ât'in hicri 731 tarihli bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır. *Lema'ât*'in günümüz Türkçesine ilk tercümesi Saffet Yetkin tarafından yapılmıştır.¹ Ercan Alkan da "*Lema'ât, Aşk Metafiziği*" adıyla 'Îrâkî'nin eserini Türkçeye tercüme etmiş. Alkan, ayrıca Ahmet Avni Konuk'un *Lema'ât* tercümesi ve şerhini ise günümüz Türkçesine uyarlamıştır.

2. 3. 'Uşşâknâme

'Îrâkî'nin hicri 681-683 yılları arasında kaleme aldığı ve "*Dehfaş*" adıyla da bilinen, aruzun hafif bahrinde yazılmış olan mesnevisidir. İlk defa A. J. Arberry tarafından Dîvân mukaddimesiyle birlikte İngilizceye tercüme edilip yayınlanmıştır (Bilgin, 1995: 85). Eserde ele alınan genel konu mecazi aşktan hakiki aşka doğru olgunlaşan aşk sürecidir. 'Îrâkî, '*Uşşâknâme* adlı eserini İlhanlı devletinin veziri Şemseddîn-i Cûveynî'ye ithaf etmiştir. Sâkinâme adıyla da bilinen bu eser Fars Edebiyatında alanında ilk olma özelliği taşımaktadır (Karaismailoğlu, 2009: 14). 'Îrâkî bu eserde mesnevi ve gazeli bir arada kullanarak Fars edebiyatında daha önce denenmemiş yeni bir yöntem ortaya koymuş ve kendisinden sonra bu şekilde eser veren ekole öncülük etmiştir. Edebiyat alanında oluşturduğu yeniliği aşağıdaki beyti ile dile getirmiştir:

بس که گفتند هر یک از هوسی
غزل و قطعه و قصیده بسی
گر تو پر مایه ای درین بازار
نمطی تازه و غریب بیار

Her biri hevesten çokça gazel, kıt'a ve kaside söyledi.

Eğer sen bu pazarda kabiliyet sahibiyisen, yeni ve ilgi çekici bir üslup getir.

Fahrüddîn-i 'Îrâkî'nin '*Uşşâknâme*'si Türkçeye ilk olarak Gökhan Çetinkaya tarafından tercüme edilmiştir.² 'Îrâkî'nin eserlerinin tümünü külliyyat adı altında neşreden yazarlar, külliyyat içerisinde '*Uşşâknâme* ve *Lema'ât*'ı da neşretmişlerdir. Aşağıda verilmiş olan Külliyyat neşirlerinde şairin bütün eserleri bulunmaktadır:

Fahrüddîn-i 'Îrâkî, *Kulliyât-i Dîvân-i Şeyh Fahrüddîn İbrahim-i Hemedânî Mutehellis be 'Îrâkî*, (haz.), Said Nefîsî, (haş.), Mahmut İlmî, İntişârât-i Cavîdân, 1377hş.

Fahrüddîn-i 'Îrâkî, *Kulliyât-i Fahrüddîn-i 'Îrâkî*, (tsh.), Nesrin Muhteşem Huzâ'î, İntişârât-i Zevvar, Tahran, 1372hş.

Fahrüddîn-i 'Îrâkî, *Mecmu'a-yi Âsâr-i Fahrüddîn-i 'Îrâkî*, (tsh.), Mucteba-i Movlevî, Neşr-i Emîr Muste'ân, Tahran, 1378hş.

Fahrüddîn-i 'Îrâkî, *Kulliyât-i Fahrüddîn-i 'Îrâkî*, (tsh.), Muhsin-i Pûyân, Sâye Goster, Kazvîn, 1388hş.

Fahrüddîn-i 'Îrâkî, *Kulliyât-i Şeyh Fahrüddîn İbrâhîm-i Hemedânî*, (tsh.), Ni'met-i Aşmedî, Gulşâyî, 1361hş.

Fahrüddîn-i 'Îrâkî, *Kulliyât-i Dîvân-i Şeyh Fahrüddîn İbrâhîm-i Hemedânî*, (tsh.), Nâsir-i Hîrî, Gulşâyî, Tahran, 1362hş.

2. 4. Işılâhât-ı Sûfiye

¹ Fahrüddîn-i Irakî, *Pariltılar*, (çev.), Saffet Yetkin, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1963.

² Fahrüddîn-i Irakî, *Uşşâknâme*, (çev.), Gökhan Çetinkaya, Büyüyenay, İstanbul, 2016

Faḥruddîn-i 'Îrâkî döneminde tasavvuf istilahlarının açıklanması için yazılmış eserler revaçtaydı. Sûfîlerin tasavvuf yolunu daha iyi tanıyabilmesi için tasavvuf yolunun erbabı olanlar bu türden sözlük çalışmaları ile tasavvufun anlaşılmasını sağlamışlardır. Faḥruddîn-i 'Îrâkî de kendi sohbetlerine katılan salıkların tasavvuf istilahlarını öğrenebilecekleri bir eser oluşturmak maksadıyla hacmi küçük fakat içeriği oldukça zengin olan *İştîlâḥât-ı Şûfiye* adlı eserini kaleme almıştır. 301 istilahın açıklandığı eser üç bölümden oluşmaktadır. *İştîlâḥât-ı Şûfiye*'nin ilk bölümünde maşuk ile ilgili olan kavramlar yer almaktadır. İkinci bölümde âşık ve maşuk ile ilgili olan ve ikisi arasında müşterek kabul edilen kavramlar bulunmaktadır. Üçüncü bölümde ise âşıkların hallerine taalluk eden kavramlar açıklanmıştır. *İştîlâḥât-ı Şûfiye*'nin iki adet yazma nüshası bulunmaktadır. Bunlar 346/9 numarasıyla kaydedilmiş nestalik hatla yazılmış olan nüsha ve 8041/2 numaralı "ḥattî-i dânişgah" nüshalarıdır. 'Îrâkî'nin *İştîlâḥât-ı Şûfiye*'si Nurettin Bayburtlugil tarafından Türkçeye tercüme edilmiştir.

2. 5. Mektuplar

Faḥruddîn-i 'Îrâkî'nin mensur eserlerinden sayılan ve külliyatı içerisinde yer alan beş mektubu onun düzyazı kaleme almaktaki maharetini göstermekle beraber araştırmacılar tarafından daha çok hayatı ile ilgili verileri barındıran belgeler olarak değerlendirilmiştir. Mektuplarında uzun cümleler ve Arapça ifadeler fazla olsa da üslup bakımından akıcı nesirlerdir. Neşredilmiş 'Îrâkî Külliyatları içerisinde şairin tespit edilmiş toplam beş adet mektubu bulunmaktadır. Bu mektuplardan ilk üçünü şair, ağabeyi Kadı Ahmed El-Vaiz'e yazmıştır. Ağabeyine yazdığı mektuplardaki samimi ifadeler ve ağabeyine karşı duyduğu saygı dikkat çekmektedir. Şairin dördüncü mektubu küçük kardeşi Şemsettin Muhammed'in mektubuna cevaben yazılmıştır. Şair genel itibarıyla gurbette kalmaktan ve uzun yıllar ailesinden uzak yaşamaktan yakınmaktadır. Şairin mektuplarında ayet ve hadislerden iktibaslar bazen kendi yazdığı şiirlerden de Farsça veya Arapça beyitler bulunmaktadır. 'Îrâkî, kardeşi Şemsettin'e gönderdiği dördüncü mektubuna bir kasidesini eklemiştir. 'Îrâkî, beşinci mektubunu dönemin büyüklerinden sayılan Kadı Bahauddîn'e yazmıştır. Bu mektubunda uzun Arapça cümleler ve nispeten ağır sayılan üslubu dikkat çekmektedir.

Nesrin Muhteşem Hıza'î, 'Îrâkî Külliyatı neşrinin girişinde nüshaları tanıtan bir başlık kaleme almıştır. Burada verilen bilgilere dayanarak İran Milli Kütüphanesinde "2996" numarasıyla kayıtlı bir cönkte 'Îrâkî'nin beş adet mektubunun yazması bulunmaktadır. Ayrıca Esat Efendi Kütüphanesindeki bir yazmanın 4056. sayfasından itibaren 'Îrâkî'nin mektup nüshalarının bulunduğu bir yazma bulunmaktadır. 'Îrâkî'nin yukarıda zikredilen beş mektubunun dışında altıncı sayılabilecek bir mektubu da William Chittick tarafından bulunarak neşredilmiştir. Chittick, 'Îrâkî'nin bu mektubunu Süleymaniye Kütüphanesi'nde 1783 numaralı nüsha ile Mevlânâ Müzesinde bulunan 1633 numaralı nüshayı karşılaştırarak neşretmiştir. Söz konusu mektubu 'Îrâkî, şeyhi Sadreddîn-i Konevî'ye hitaben yazmıştır.

Sonuç

Sebk-i Irakî tarzında şiirler yazmış, ikisi manzum üçü de mensur toplam beş eseri bulunan Faḥruddîn-i 'Îrâkî, Anadolu'da uzun süre yaşamıştır. Anadolu'dan önce Bahauddîn Zakeriyya-yı Multanî'nin hizmetinde bulunan ve onun manevi terbiyesinden geçmiş olan şair Anadolu'da hem Sadreddîn-i Konevî'den hem de Mevlânâ Celaleddîn-i Rûmî'den uzun yıllar istifade etmiştir. Eserlerindeki içerik incelendiğinde Mevlânâ'nın üslup ve tasavvufî mazmunları kullanımı açısından 'Îrâkî'yi etkilediği açıkça görülmektedir. 'Îrâkî, klasik Fars edebiyatında Mevlânâ, Feriduddin-i Attar ve Sena'i-yi Gaznevî gibi tasavvufî unsurları şiire aktaran mutasavvıf şairler zümresindedir. *Lema'ât* adlı eserinin hem Anadolu'da hem de diğer İslam beldelerinde ulaştığı ünün en önemli sebebi onun Sadreddîn-i Konevî vesilesiyle İbn-i 'Arabî görüşlerini derinlemesine idrak etmesidir. Daha çok *Lema'ât*'ıyla tanınan 'Îrâkî aslında eserlerinin genelinde daha çok aşk ile iç içe geçmiş olan vahdet-i vücud görüşünü ifade etmektedir.

'Îrâkî'nin Dîvân'ı üzerinde müstakil olarak yapılmış altı tenkitli neşir tespit edilmiştir. Bunların hepsi İran'da yapılmış çalışmalardır. Ayrıca hem Dîvân'ının hem de diğer eserlerinin toparlandığı mecmu'a veya külliyat adı altında yapılmış altı tenkitli neşir daha tespit edilmiştir. Bu sayı dikkate alındığında 'Îrâkî Dîvân'ı üzerinde İran'da yapılmış tenkitli metin çalışmalarının azımsanmayacak bir

düzeyde olduğu görülmüştür. Fakat şairin yaşamıyla ilgili kaynaklar incelendiğinde aynı hassasiyetin olmadığı şairlerin yaşamı üzerine yapılmış birçok araştırmada 'irâkî'ye yeterince yer verilmediği tespit edilmiştir. 'irâkî'nin eserlerinden Dîvân'ı dışındaki bütün eserleri Türkçeye tercüme edilmiştir. Türkçeye tercüme edilen eserlerinde en çok ilgi gören eserin eski Türkçe şerhleri de bulunan *Lema'at* olduğu görülmüştür. Ayrıca 'irâkî'nin eserlerinin yazma nüshalarının ciddi bir kısmının Türkiye kütüphanelerinde bulunması onun Anadolu coğrafyasında ve Anadolu irfanında ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Adnan Karaismailoğlu, "Sâkînâme", *DİA*, 36. Cilt, 2009, s. 14-15.
- Ahmet Ateş, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1968.
- Ali Ekber Dihhoda, *Luğatnâme*, İntişârât-i Dânişgâh-i Tahran, Cilt X, Tahran, 1377hş., s.1698-1699.
- 'Abdulhuseyn Zerrînkûb, *Dunbâle'i Custicû Der Taşavvûf-i İnan*, Mue'ssese-i İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran, 1362hş.
- Dâryûş-i Şabûr, *Âfâk-i Gâzel-i Farsî*, Neşr-i Guftâr, Tahran, 1370.
- Devletşâh Semerkandî, *Tezkiretu's-Su'ârâ*, (tsh.), Edward Browne, İntişârât-i Esâtîr, Tahran, 1382hş.
- Edward G. Browne, *From Firdawsî to Sa'dî*, Vol. II, Cambridge University Press, Cambridge, 1977.
- Ercan Alkan, "Hacı Bayrâm-ı Velî'nin İsteğiyle Yapılan Bir Tercüme: İnce Bedreddin ve Tercüme-i Lemaât'ı", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 2013, s. 57-73.
- Fahrüddîn-i 'Irâkî, *Kulliyât-i Dîvân-i Şeyh Fahrüddîn İbrahim-i Hemedânî Mutehâllis be 'Irâkî*, (haz.), Said Nefîsî, (haş.), Mahmut İlmî, İntişârât-i Cavîdân, 1377hş.
- Fahrüddîn-i 'Irâkî, *Kulliyât-i Fahrüddîn-i 'Irâkî*, (tsh.), Nesrin Muhteşem Huzâ'î, İntişârât-i Zevvar, Tahran, 1372hş.
- Fahreddîn-i Irâkî, *Lemaât (Aşk Metafizîği)*, (çev.), Ercan Alkan, Hayykitap, İstanbul, 2012.
- Gurûhî Ez Nivîsendegân, *Nigerîş Ber Âşâr-i 'Irâkî*, (haz.), Seyyid Kemal Hâc Seyyid Cevâdî, Sâzmân-i Çâp ve İntişârât-i Vezâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, Taran, 1376hş.
- Giyâşuddîn Bin Humâmuddîn Huseynî-yi H'ândmîr, *Târîh-i Habîbu'l-Esîr*, Hıyâm, (ty.).
- Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, II, Dârü İhyâu't-Turâsîl 'Arabî, Beyrut, (ty.).
- Muhammed Ehter Çîme, *Maqâm-i Şeyh Fahrüddîn-i 'Irâkî der Taşavvuf-i İslâmî*, Merkez-i Tahkîkât-i Farsî-yi İnan ve Pakistan, İslamabad, 1994,
- Muhammed Rıza Şefî'î-yi Kedkenî, *Kelenderiyye Der Târîh*, İntişârât-i Suhen, Tahran, 1386hş.
- Nureddîn 'Abdurrahman Câmî, *Nefahâtü'l-Uns Min Hâzarâtü'l-Kuds*, (tsh.), Maḥmûd 'Abidî, İntişârât-i İttîlâ'ât, Tahran, 1375hş.
- Nurettin Bayburtlugil, "İstîlâhât-ı Ehl-i Tasavvuf", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 3, İstanbul, 1985.
- Orhan Bilgin, "Fahreddîn-i Irâkî" *DİA*, XII. Cilt, 1995, s. 84-86.
- Sa'îd Nefîsî, *Târîh-i Nazm ve Neşr Der İnan ve Der Zebân-i Farsî*, I. cilt, İntişârât-i Furûğî, 1363hş.
- Şemsuddîn Ahmet Eflâkî El-'Arifî, *Menâkıbu'l-'Arifîn*, (tsh.), Tahsin Yazıcı, Dünya-yi Kitâb, Tahran, 1362hş.
- Zebihullah Safâ, *Tarih-i Edebiyat-ı İnan*. Tahran, 1991, s.1